

FILOZOFIJA, METAFIZIKA I PSIHOANALIZA

Džon Vizdom

I

Zeleo bih prvo da izložim šta ču raditi na ovim predavanjima, a zatim da to i uradim. Ali, to nosi odredene teškoće. Vi već znate, manje ili više, šta rade filozofi i šta rade psihoanalitičari, pa se ja osećam kao neko kome je postavljeno pitanje, »Šta ima rivo?«, a nikakvih novosti nema. Kako uopšte neko može reći nekome drugom nešto što bi vredelo čuti, kada ne zna ništa što onom drugom već nije poznato.

Naravno, ima onih kojima to ipak polazi za rukom. Oni će reći, »Izgledaš sjajno sa tim šeširom«, nekome ko to već zna. Ali, pod ovim okolnostima, reći slušaocu ništa ne otkrivaju, osim, možda, nešto o onome ko ih je izgovorio. Ipak, zamislimo da neko proba nov šešir. Žena stoji ispred ogledala i proučava ga. Kratka pauza, i onda prijateljica progovara, »Draga moja, pravi Tadž Mahal«. Istog trenutka neodlučnost napušta lice u ogledalu. Odmah je znala da nešto nije u redu s tim šeširom, a sada vidi i šta je to. Sve se to događa uprkos činjenici da se šešir mogao videti u ogledalu savršeno jasno i u celini pre nego što su izgovorene reči »Tadž Mahal«. Reći nisu delovale zato što ukazuju na nešto još skriveno, kao što je zec u šeširu. Nekome ko se sprema da kupi lažne dijamante upućen prijatelj šapuće, »Staklo«, nekome ko je preplašen onim što mu izgleda kao zmija pažljiv domaćin šapuće, »Preparirana«. Ali nazivati šešir Tadž Mahalam ne znači informisati nekoga da unutra ima miševa ili da će koštati čitavo bogatstvo. To gotovo i ne znači da je on sličan Tadž Mahalu; pravo govorči, veoma se razlikuje, i ta razlika nije ništa manja nakon što je ova dalekometna analogija pomenuta. Ipak, ništa ne može neutralisati efekat ove dalekometne aluzije. Šešir je postao monument, i za polovinu previše gizdav.

Zamisli da neka od prijateljica kaže ženi o suprugu koga je ova pokušavala da zavoli sledeće: »Možda bi bilo drugačije da si se udala samo za njega; ali, morala si se venčati i njegovom majkom. Ona je sada mrtva, ali zar ponekad ne govori ona iz njega? zar ne živi i dalje u njemu i, uprkos njegovoj borbi, insistira na staroj dominaciji?« Kada su reći izgovorene, ženino lice će se možda izmeniti. Na njenom licu za trenutak može blesnuti užas shvatanja ili olakšanje razumevanja – ali, verovatno samo za trenutak. Uobičajeni izraz se vraća, apsurdna ideja je odbaćena. Odbaćena, ali ne i uništena – jer sada će se mnogi poznati gestovi, retorički okreti, uobičajene reakcije, krišom ili otvoreno, sabirati u dokaz istinitosti ove monstruozne neistinite.

Sokrat je jednom ispitivao dečaka koji nije bio podučavan u geometriji o osobinama kvadrata. Molio je Menona da naročito obrati pažnju na to da uprkos tome što on, Sokrat, dečaku ništa nije rekao, ovaj je uskoro bio u stanju da odgovara na pitanja o kvadratima na koja je na početku pogrešno odgovarao ili nije bio u stanju da odgovori, ili je, ako tako želite, mislio da nije u stanju da odgovori. Dečak je prvo rekao da bi kvadrat koji je dvostruko veći od drugog kvadrata morao imati dvostruko duže stranice. Ali, pošto je razmislio, dečak je izjavio da je prvi odgovor pogrešan, i učir je to uprkos tome što mu Sokrat ništa nije rekao, već je samo stavljao pitanja. Na kraju Sokrat kaže, »Pa, šta misliš, Menone? Da li je ovaj dečak svojim dogovorima iznosio ičije mišljenje osim svog sopstvenog?« Menon: »Nije ničije; davao je samo svoje mišljenje.« Sokrat: »A ipak, koliko maločas, kao što smo obično videli, nije znao ništa od onoga što smo pitali i nije mogao dati pravi odgovor.« Menon: »Istina je.« Sokrat: »Ali baš ova mišljenja, za koja i sam kažeš da su njegova, bila su u njemu sve vreme: nije li tako?« Menon: »Tako je.« Sokrat: »To znači da u čoveku koji ne zna postoje ispravna mišljenja upravo o onome što ne zna.«

U sudnicama se često javljaju pitanja koja je teško razrešiti uprkos tome što su materijalne činjenice poznate i o njima se svi slažu. Na primer, zastupnik tužitelj tvrdi da je bilo nepažnje, a zastupnik tuženoga da nije. Pre nego što je rasprava počela, možda je već prihvaćeno da je tužitelj našao puž u boci iz koje je bio pivo, kao i to da je pivo flasi.ao tuženi, i takо dalje.

Gospodin Glenvil Vilijems (Glanville Williams), u časopisu Law Quarterly iz 1945. godine, u četiri članka pod naslovom »Jezik i zakon« insistira na tome da takva pitanja nisu pitanja činjenica, već pitanja reči. To je šokantna tvrdnja, zar plaćamo advokate da bi rešavali pitanja reči? zašto gospodin Glenvil Vilijems iznosi tako paradoksalnu tvrdnju? zato što želi da ukaže na razliku između pitanja kao što su: »Budući da je bilo tako, da li je tu bilo nepažnje? ili: »Budući da je bilo tako, da li je to bilo prihvatanje rizika?« sa jedne, i pitanja kao što su: »Da li je gospoda Barni pucala na Stivena? ili »Da li je negovateljica upravljala rukom koja je potpisala testament?« sa druge strane. U ovim slučajevima, prisustvo svedoka bi moglo razrešiti pitanje za nas.

U slučajevima kada su činjenice poznate i prihvaćene, pitanje ne komplikuje odsustvo svedoka – nije u pitanju to da niko

ne zna šta se dogodilo, već to da i pored toga što svi znaju šta se dogodilo ne znamo da li je posredi nepažnja ili ne, ne znamo da li ono što se dogodilo konstituiše nepažnju. Čak i kada znamo odakle je određeno telo finansirano, nije lako odgovoriti na pitanje da li ono predstavlja javnost ili ne. Kada Glenvil Vilijems pitanja reči naziva teškim, »hroničnim« pitanjima, on nam ukazuje na činjenicu da u njihovom razrešavanju na kraju dolazimo do pitanja o paralelnim slučajevima, do pitanja koje bi se moglo ovako formulisati: Ne biste li ovo nazvali nepažnjom? Ne biste li ono nazvali nepažnjom? Ne biste li rekli da je pažnja ovde bila dužnost?

Ipak, nazivanje ovih teških pitanja pitanjima reči izobličuje i obezvreduje pravnu raspravu, takav opis implicira da se u ovim raspravama bavimo ili pitanjima lingvističke činjenice, »Da li bi većina ljudi primenila tu i tu reč u ovom slučaju?« Nijedna od ovih implikacija nije prihvatljiva. I jedna i druga potiskuju činjenicu da se tokom pravne rasprave određeni aspekti onoga što se dogodilo izvlače u prvi plan, organizuju i ureduju, i čitav slučaj postavlja u kontekst sličnih i različitih slučajeva na takav način da na kraju stičemo predstavu, uvid i razumevanje datog slučaja koje nismo imali na početku. To se, na primer, jasno može videti u komentarama D. M. Gordona (D. M. Gordon) povodom slučaja Smit protiv Bejkera u članku pod naslovom »Pogrešni obrati u volens slučajevima« u časopisu *Law Quarterly* iz aprila 1945. godine.

Koliko je ozbiljna i široka zabluda nazivanja ovakvog mišljenja »rešavanjem problema reči« videćemo ako upitamo gospodina Glenvila Vilijemsa. »Da li je rasprava o tome da li je pravna rasprava verbalna i sama verbalna ili ne?« zašto gospodin Glenvil Vilijems tvrdi da je pravna rasprava zapravo verbalna? Ne zato što želi da nas ubedi da bi je većina ljudi nazvala verbalnom. Naprotiv, on toliko insistira na tome baš zato što je siguran da ne bi. Da li je njegov argument izgrađen tako da izmeni gorovne naivke ljudi i ubedi ih da ubuduće pravnu raspravu nazivaju verbalnom? Nikako. Njemu je svejedno da li je nazivaju verbalnom ili ne sve dok su oslobođeni neadekvatnog shvatanja prirode pravne rasprave. Pitanje »Da li je bilo nepažnje«, postavljeno nakon što smo sproveli istragu, pronašli svedoke, ispitali pivo, itd., znatno se razlikuje od istog pitanja postavljenog pre nego što smo to obavili. Ipak, ova pitanja nazivamo pitanjima činjenice. Glenvil Vilijems se plaši da nazivajući ova pitanja pitanjima činjenice previdamo koliko izričito se razlikuju modus i ispitivanja koji im odgovaraju. Plaši se da bismo mogli pogrešno voditi takvo ispitivanje, jer nam je promakla ova razlika. Taj strah nije neosnovan. Na primer, kada nam ni najpažljivije razmatranje činjenica ne omogućuje da kažemo da li je nepažnje bilo ili ne, možemo osetiti da je naše ispitivanje neuspeli ne naš način na koji je neuspeli ispitivanje što se događa iza zavesa kada nam zbivanja s ove strane zavesu ne omogućuju da utvrđimo što se događa sa druge strane. Takav osećaj izaziva zbrku. Jer, prvo, kada smo u poziciji da u potpunosti ispitamo stvar, jasno nam je i šta se dogodilo. Drugo, činjenica da u određenim slučajevima refleksija ne daje presudu »nepažnja« ili »nije nepažnja« ne znači da u takvim slučajevima refleksija nije uvećala naše razumevanje datog slučaja. Razumevanje se uvećava bez obzira na to da li smo došli do odgovora ili ne. Kada nam razmišljanje pruži odgovor, mi shvatamo koliko je dati slučaj blizak drugim slučajevima kod kojih bismo govorili o nepažnji i koliko je udaljen od slučajeva kod kojih ne bismo govorili o nepažnji, ili shvatamo suprotno, kada nam ne pruži odgovor, mi shvatamo koliko je dati slučaj blizak i koliko je udaljen od slučajeva u kojima bismo govorili o nepažnji.

Kada se suprotstavljamo gospodinu Glenvili Vilijemu i insistiramo na tome da pravna rasprava nije pitanje reči, to činimo jer se plašimo da nas na taj način, oslobođajući nas pogrešnog modela ili analogije, koju nameće fraza »pitanje reči«.

Zato bi bilo sasvim pogrešno nazvati raspravu o tome da li je pravna rasprava pitanje reči »pitanjem reči«.

To nam otkriva širinu opasnosti koju nosi nazivanje pravne rasprave verbalnom raspravom. Takav opis ne samo da izobličuje pravnu raspravu već nas potiče i na izobličavanje rasprave o prirodi pravne rasprave – onoga što bismo mogli nazvati meta-pravnom raspravom. A ako na ovaj način izobličimo raspravu o prirodi pravne rasprave, pašćemo u iskušenje da na isti način izobličimo i raspravu o prirodi etičke rasprave, fizičke rasprave, biološke rasprave, ukratko, pašćemo u iskušenje da izobličimo sve rasprave o prirodama rasprava. Bićemo u iskušenju da svaku meta-raspravu nazovemo pitanjem reči.

Što je najgore, bićemo u iskušenju da sve rasprave u kojima niko nikome ne saopštava ništa novo opišemo kao rasprave o rečima. Bićemo u iskušenju da svaku refleksivnu misao nazovemo mišlju o pitanjima reči. Zaista, u novije vreme, mnogi metafizici

žičari su tvrdili da je svako pitanje ili pitanje za posmatranje ili pitanje reči ili besmislica. Oni kažu, »Kada neko ispituje onako kako ispituje policajac, posmatra onako kako posmatra posmatrača ili eksperimentira onako kako to čini hemičar, on će nešto otkriti. A šta čovek može otkriti sedeci u fotelji?« Očekivani odgovor glasi »Ništa«. Jer u fotelji čovek ne otkriva ništa na onaj način na koji to čini policajac ili hemičar — osim ako ne istražuje udubljenja i otvore na fotelji; na taj način može otkriti izgubljene stvari na onaj način na koji policajac to čini. Dok raznišila, dok preispituju ono što je video, čovek, naravno, neće ugledati liscu ili otkriti da je taj i taj preparat bitan za lečenje upale pluća. A ipak, kao što smo upravo videli, refleksijom čovek može ugledati ono što nije video mada mu je bilo pred očima — koliko su blizu šešir i Tadž Mahal, koliko je udaljen jedan kvadrat od dvostrukog većeg kvadrata, koliko je ovo blisko nepažnji, a ono ubistvu, koliko su slični (Hamlet i Tako, tako) jabuka u padu i zvezda padalica. Poslednja dva primera doveđe nas do dva važna detalja. Prvi je bliska povezanost otkrivanja refleksijom i otkrivanja ispitivanjem. Drugi je razlika između konvencionalne refleksije u skladu sa onim što je već utvrđeno, i nekonvencionalne refleksije koja, da bi se izrazila nova svest o poznatom koju ova refleksija donosi, traži novu notaciju, ili preoblikovanje stare.

Kažemo da je Njutn otkrio gravitaciju. Ali, šta je on uradio? Nije nam bio potreban Njutn da bi nam rekao da jabuke padaju. Učeno dete će odgovoriti, »Objasnilo je zašto jabuke padaju. Rečeno je da padaju zbog gravitacije«. Ali zašto objašnjenje nije slično dijagnozi doktora koji nam nakon što smo mu opisali kako se osećamo kaže da nam nije dobro. Jer šta je gravitacija ako ne padanje jabuka i tome slično — ukratko, pravimo se da sve takve događaje objašnjavamo gravitacijom. Bistro dete odgovara, »Ali gravitacija je mnogo više od padanja jabuka. To je padanje jabuka i tome slično«. To je istina. Rečju »gravitacija«, ili modifikovanim korišćenjem reči »privlačenje«, Njutn je povezao jabuke u voćnjaku i zvezde na nebnu, mamutu u kartonskoj rupi i talase na plaži. Dok on nije progovorio nismo imali reči koja povezuje svači događaj u prirodi tankim linjama sličnosti, tankim poput linija sile, ali jačim od čelika.

Za razliku od onih koji koriste gotov obrazac, Njutn je morao sam da iskroji obrazac da bi pokazao veze u celini koju nikada nije poimao kao celinu. Dobili smo ideje gravitacije i energije. Njutn je razvio koncept gravitacije i njim predstavio moć udaljenog. Frojd je razvio koncept nesvesnog i njim predstavio moć prošlog. Svaki je uveo po jednu reč i iz nje razvio notaciju koja nas podstiče da krenemo ka novom iskustvu, i omogućuje nam da koordiniramo staro.

Kontrast između konvencionalne refleksije i nekonvencionalne refleksije zasluguje pažnju. Kada je Sokratov dečak nakon razmišljanja utvrdio da će kvadrat sa stranicama dvostruko dužim od stranica drugog kvadrata biti od njega znatno više nego dvostruko veći, on nije pokusao da poveže stvari na neke nezapančene načine ili da ih odvoji od onih sa kojima su uobičajeno povezivane. Otuda mu nije bilo potrebno da uvodi nove reči ili da širi ili sužava primenu starih. Čak ni advokat koji vodi prilično beznađen slučaj, neće krišti uobičajene ili pravne konvencije u pogledu upotrebe reči važnih za njegov slučaj, ako je to ikako moguće.

Ali, pesnici prilagodavaju jezik svojim potrebama. To čine i filozofi naučnici. Kao i metafizički filozofi. Gospodin Glenvil Vilijams nas šokira tvrdnjom da pravna rasprava zapravo ne prati porodicu rasprava činjenice, kao što bi neko mogao reći da »Džordž Forsajt zapravo nije bio Forsajt«. Na taj način on nas je naveo da uočimo razliku između pitanja, »Ima li arsenika u telu?« postavljenog pre nego što su organi poslati na ispitivanje, i pitanja »Da li je bilo nepažnje u ovom slučaju?« postavljenog nakon što je pronađen puž. Naveo nas je da uočimo i veze koje postoje između pravne rasprave i korišćenja reči. Istina je da je jednostavno mogao reći: »Između pravnih rasprava i drugih rasprava koje nazivamo raspravama pitanja činjenica postoje razlike vredne naše pažnje.« Ali, da je tako učinio, da li bi na konkretni slučaj privukao pažnju potrebnu da se razbijte stara navika grupisanja stvari? Možda i bi. Ali, nakon svega, zašto ne bi upotrebio paradox? Baš zato što ga je upotrebio mi smo se odmah uključili i, uznenimireni ili zadovoljni, pratili njegov dokaz. Štaviše, bili smo stimulisani da mu se suprotstavimo, pa čak i da branimo tvrdnju da su pravna pitanja zapravo pitanja činjenice, u tom smislu što u njihovom razmatranju pokušavamo da shvatimo šta se dogodilo. Na kraju naše metafizičke rasprave shvatili smo prirodu pravne rasprave na način na koji je nikada ranije nismo shvatili.

Oni koji kažu da su rasprave koje se ne mogu razrešiti eksperimentom ili posmatranjem rasprave o rečima govore slobodno — slobodno koliko i neko ko šešir naziva Tadž Mahalom. Tako čine i oni naučnici, filozofi ili pesnici koji kažu da čovek ne može dodirnuti cvet a da ne uznenimiri zvezde. To što kažu je ludo, ali u tome ima metoda.

II

Poslednji put smo razmišljali o refleksiji. Ponekad takvo mišljenje nigde ne napušta konvencionalne iskaze, a ipak je daleko od dosadnog, zbog složenosti koja je njime savladana. To se događa u matematičkim proračunima. Na osnovu mrvica informacija

su mu sasvim jasne pozadine svih tih blebaternja, da on zna i čuva neku veliku tajnu i da sluči šta će se desiti sa Bubijevim crtežima.

Šta se kasnije dogadalo? Mnogo i ništa.

Bubi je proživeo svoj pseči več i jedne zvezdane septembarske noći izdahnuo od starosti. Slikar ga je sahranio u dubini njihovog dvorišta i potom dugo tugovao za izgubljenim prijateljem.

Zatim je protutnjavao Veliki Rat.

Jednog dana, shvativši da je pomrla sva ona dćerina gospoda, da su svenule sve one bane dame, da je netragom nestalo sjaja i pompe koju je njegov Bubi priježno crtao, slikar odluči da napusti kuću, da za sobom zaključa to stanište uspomena, pa voden neobajašnjivim nagonom krenut gradom u nadu da će skupiti sve njegove crteže i tako, u poslednji čas spričati, kako sam reče, predstojeću pravulu zla. Međutim, to više nije bio njegov grad. Tu više nije bilo poznatih kuća, senovitih dvorišta niti dobro znanih, priježnih lica, što rasirenih ruku dočekuju nečajnjeni gosti. Više u životu nije preostao ni jedan njegov prijatelj niti bilo koe od onih koji su se sečali i cenili Bubijevu veštinsku. Odrpan i zarastao u bradu, sluden vijezom sveopštete propasti, kao beznačajna ali još uvek živa krhotina prohujalog doba, slikar je tumarao ulicama bulazneći o nekakvom psu, crtežu i već odavno upokojenim ljudima. Mada je znao mesta gde bi sigurno mogla biti Bubijeva dela, on, onako zastrašujuće oronolog izgleda, prijav i sav u ritama, nije uspeo da kroči preko tih prugova niti da bar krajicom oka vidi te sasvim pipljive dokaze njegovog predašnjeg života i stare slave.

Bednom slikaru preostade da cvili i zavija, umišljajući da će takvim prekljinjanjem uspeti da k sebi dozove Bubijeve crteže. S večeri, u tisini, kada bi mu glas postao sasvim nalik psečem, crteži bi se uzemirili, poceli bi da podrhtavaju, da se grče i krive, pa očajni što nemogu da razbiju debele okvire i slobodno pojure ka znanom zovu, poprimali bi izgled besnih glava. ○○○

Raša Todosijević

ZAŠTO
BAŠ
ŽIVOTINJE

PASJA GLAVA

Nekada davno u blizini Novog groblja, a to beše periferija grada, živeo je jedan slikar, možda poslednji beogradski avetičar. Avetičar je imao psa po imenu Bubi. Bubi je bio običan pas, umiljat mešanac, rodak svih onih tužnih latalica koji s prvim snegom napuštaju labav i često ne baš prijatan letnji savez sa gradskom sircinjom i po diktatu instinkta kreću ka čoporu. Taj ciklični zov prirode što struji njihovim žilama, zov koji ih goni da se različitim strana krenu i sjedine se u gomilu, nikada nije bio onaj istinski povratak divljini. Makar i njihov položaj bio tegoban a broj stalno proredivan, taj će canis familiaris i dalje nastaviti da lutu po onom opasnom i neodređenom prostoru gde se još ne završava grad i gde još ne pocinje prava priroda.

Uprkos svom niskom poreklu i sudsbinu koja takvo poreklo često zna da prati, Bubi je imao ljudu sreću da na svet dođe s retkim darom u psećem rodu — sa darom pravog umetnika. Prepoznavši u svom ljubimcu talentovan pseću, slikar se valjano potruđuo da odnegačju te nečekivanu naklonost prirode. Pod uticajem gaudinim umetničkim uverenja — njegovih slijednosti za tajanstvene stvari — ali i mnogih drugih manje ili više važnih okolnosti, Bubi je crtao samo ono što vidi pred sobom. Bili su to uglavnom realistički portreti onih savremenika koji su, začudo, neobazirući se na njegovu pseću prirodu i neprestoive intelektualne razlike, zerkao želete da imaju portret i da ih baš taj džukac ovekoveči svojim pasjim manrom. Iako su crteži izgledali bizarni, situacije komične a pseće muke dirljive i neprirodne,

niko nije mogao odoleti primamljivoj prilici da u nekoliko seansi u smrdljivom ateljeu i za nešto novca dobije pravu retkost: svoj portret — pseći crtež.

Obzirom da je Bubi crtao šapama bez prikrivenih ortopedskih smicalica, bilo je nerealno očekivati da će tušem i perom uspeti da stvori dela užvišenih kvaliteta. Istini za volju, Bubi je bio prosečan umetnik ali mu je ta osrednjost, ta zlatna sredina, obezbjeđivala na klonost vrlo sirokog kruga, uglavnom prosečnih ljudi. Oni koji nisu bili neposredni svedoci njegovih crtačkih seansi tvrdili su da je u celoj toj priči reč o bezočnoj podvali, da je pače desirano tek toliko da ume postaviti nekoliko sumarnih linija i da je avetičar, okoreni prevare, taj koji u poteci dovršava ono što psu nikad ne bi posio, kako se to kaze, za rukom. Sva ta proizvoljna nagadanja ipak nisu bila tačna. Bubi je bio korekstan crtač, upravo onoliko korekstan koliko je potrebno da se zadovolje sujeti i ne baš visoki estetski zahtevi imućnije beogradske publike. Iz svoje bezazlene kuce će perspektive Bubi je mogao slobodno i bez opterećenja da ulepšava rugobe, da smrka mrtvace, da besramno laska ništarijama, da glupaku dočrta knjigu ili kakav drugi simbol mudrosti, a velikom gazdi i dobrom platišu na crta što god ovaj zaželi za svoje lepe pare.

Što se tiče avetičara, njemu nije bilo ni na kraj pameti da doradije Bubijeve tvorevine. Kao pronicljiv čovek kome je najmanje stalo do ispravnog paradiranja psećom veštinsom, samo bi po koji put, u čudnoj mešavini sele i prezira odmahnuo rukom, nagovestavajući da

FILOZOFIJA I PSIHOANALIZA

o vozovima koji polaze iz Brajtona i Londona matematičar nam, na naše zaprepašće, može reći gde će se oni mimoći. Ponekad refleksija nema takvu složenost, a opet nije dosadna, jer nije konvencionalna, već poznate stvari prikazuju kao povezane na načine na koje ih ranije nismo povezivali. Onda su nove reči, metafore, paradoxi i kontra-paradoxni ono što nam je potrebno. Filozof, budući da nema nikakvih novosti, a ne može nas zabaviti ili zapanjiti onako kako to matematičar može učiniti, prinudjen je da bude ili paradoxalan ili dosadan. Metafizički filozofi ne predstavljaju izuzetak. Na sreću, oni su često paradoxalni. Zaista jesu. Na primer, oni tvrde da rasprave o ispravnom i pogrešnom, o dobrom i lošem nisu rasprave, ili ako jesu, onda nisu ništa do rasprave o tome šta lično osećamo prema odredenim stvarima. Ili tvrde da su rasprave o mislima i osećanjima drugih samo pitanja o znacima tih misli i osećanja, da je tako pitanje, »Spolja je prijateljski raspoložen, ali da li je tako i unutra?« zapravo pitanje, »Ovo lice se samo osmejuje, ali da li će me ta ruka izbistri?«.

Ove neobične doktrine, za koje se tvrdi da misteriozno svode na ocigledno, reakciju su na druge, još paradoxalnije paradoxne — tvrdnje da nikada ne možemo znati ono što svi znamo da znamo. Na primer, paradox da su pravna pitanja samo pitanja o rečima delimično je uzrokovani strahom da bi neko mogao reći da su to pitanja na koja nikada ne možemo odgovoriti, da su to pitanja o prisustvu ili odsustvu suštine nepažnje, nečega tako delikatnog da ponekad jedva možemo utvrditi da je prisutno.

Reći za slučajevima u kojima ni poznate činjenice ne mogu pružiti odgovor da odgovor ne znamo, da ne znamo šta se nalazi pred nama, krajnje je pogrešno.

Reći u slučajevima za koje bismo inače rekli da odgovor znamo, da odgovor zapravo ne znamo, predstavlja još veću zabludu. Ipak, metafizički skeptici upravo to čine. Njihove sumnje su smešne, ali i zastrašujuće.

Smešno je tvrditi da nikada ne znamo šta se dogada iza naših leđa, da ne znamo danas šta se dogodilo juče, da nikada ne možemo videti na licu šta se dešava u duši. Šta ako je to istina? To jeste smešno. A ipak, možemo li ikada okrenuti glavu dovoljno brzo da bismo bili sigurni da se drveće iza nas ne kikoće i ne došaptava?

Možemo li ikada otkriti prošlost, »budući da smo primorani da se oslanjamamo na drevne priče, kosti, kamenje, dokumente i izbledele fotografije u albumima, ili na sopstvene uspomene«. Možda je čitav materijalni svet samo san koji stalno sanjamo, poništite senki koje vodi neki super-illusionista čije moći garantuju odvijanje predstave bez greški.

Posmatrajući sat spolja možemo pogoditi šta se dogada sa mehanizmom unutra, na osnovu održala u ogledalu možemo pogoditi šta se dešava na putu ili na reci. Jer, u takvim slučajevima, mada smo za trenutak prisiljeni da na osnovu znakova pravimo pretpostavke o ono što oni označavaju, u drugim prilikama smo bili u boljem položaju i videli smo pored znakova i ono što oni označavaju. Na osnovu onoga što vidimo u ogledalima našeg uma donosimo pretpostavke o stvarnosti koja se nalazi iza njih. Ali, u ovim slučajevima, sta nam daje pravo da to činimo? Sravnjivali smo sećanja prema zapisima i zapis prema sećanjima, ali, kada smo proverili i jedno i drugo posmatrajući pored zapisa i sećanja sam događaj u prošlosti na koji se ona odnose? Kada na nešto sumnjamo na osnovu čovekovog lica, to možemo potvrditi njegovim rečima; ako su nam sumnjuve reči, možemo čekati njegova dela. Ali nikada se nismo probili iza tih, ipak, spoljnih znakova unutrašnjeg stanja. Ako neko zatraži da na neki drugi način potvrdimo da smo u pravu u pogledu misli i osećanja koja nagone čoveka da čini to što čini, bicemo bespomoćni kao električar kome je naloženo da proveri da li je akumulator napunjen, ali da ga pritom ne poveže sa motorom, sijalicom, satom ili zvonom.

Ali sada skepticizam svojom ekstremnošću počinje da otkrije svoju apsurdnost. To je prilika za tvrdoglavog metafizičara. On će je iskoristiti. »Tačno«, kaže on, »tačno«. Bespomoćni smo pred ovim apsurdnim pitanjima. Bespomoćni smo i električar, i to na isti način. Električar je bespomoćan pred neobičnim zahtevom jer je zahtev besmislen. Onaj koji ga je izneo pretvara se da nešto traži od električara, ali to je samo pretvaranje — kao i kada neko zatraži od statističara da utvrdi težinu prosečnog deteta, ali da meri decu ne. Bespomoćni smo kada neko zatraži da utvrdimo osećanja drugog ne oslanjači se na ono što govori, na to kako izgleda, niti na ono što čini sada i inače. Bespomoćni smo jer je zahtev samo — kontradiktoran, kao i oni postavljeni električaru i statističaru. Da biste to uvideli, prepostavite da neko od nas pokuša da ispunjava postavljeni zahtev. Traži se da utvrdi da li je Džoan besna, ali ne na osnovu njenih reči ili poнаšanja. Ispitivač će, naravno, paziti da ne gleda Džoan, da ne sluša ono što ona govori, ili ako tako čini, na to neće obraćati pažnju. Možda će se okrenuti zvezdama, gledati u kristalnu kuglu, ili odgovarati na osnovu sopstvenog raspolaženja. Ali onda će mu odmah biti rečeno da to nema svrhe jer se na taj način pitanje »Da li je Džoan besna?« pogrešno interpretira i pretvara u pitanje o zvezdama ili o tome kako se sam oseća. Ako, sa druge strane, posmatra Džoan i sluša šta ona govori, opet će mu biti rečeno da to nema svrhe i ne može imati svrhe mal koliko nastavlja ispitivanje, jer će tako samo otkriti da li Džoanino ponašanje u sadašnjosti jeste, i da li će u budućnosti biti, od one vrste koju očekuje možda kada nam se kaže da je datog trenutka besna.

Sumnje skeptika i dalje izgledaju apsurdno. A ipak — da li je svest slična elektricitetu? Da li znamo za nju na isti način? Da li na isti način ni ona nije ništa više od svojih efekata? Još nismo završili sa skeptičnim metafizičarem. Jer uspred trijumfalnog smeha tvrdokornih pozitivista na ozbiljno odgovara, »Zaista je apsurdno reći da čak i kada znamo da akumulator obavlja sve što se od njega može očekivati još uvek ne znamo da li je napunjen ili ne. Ali nije na isti način apsurdno reći da čak i kada znamo da neko radi sve ono što se može očekivati od besne ili inteligentne osobe, još uvek ne znamo da li je osoba u pitanju zaista besna ili inteligentna. Besmisleno je tvrditi da znamo da akumulator ima naponu ako to ne znamo na osnovu onoga što neposredno nazivamo efektima elektriciteta. Ali nije na isti način besmisleno tvrditi da znamo da je čovek u sebi besan i onda kada to ne možemo znati na osnovu efekata besa. Jer to čini sam čovek. A ako ima smisla govoriti o jednoj osobi da nešto čini, onda ima smisla govoriti i o drugoj osobi da to čini. Ako je moguće da Džek prati Ajnštajnovne argumente, onda nije besmisleno tvrditi da bi to mogao i Džordž — mada Džordžu zapravo nedostaju potrebne sposobnosti i priprema. Ako bi bilo moguće da Džek utvrdi težinu prosečnog deteta ne mereći decu, onda bi bilo moguće da i Džordž to uradi. Apsurdno je reći da bi Džordž mogao da uradi, jer je apsurdno tvrditi da neko može znati kako se Džoan oseća ne gledajući njeno lice i ne slušajući ono što govori. Džoan to zna. I kada kažemo da niko osim Džoan ne zna kako se Džoan zaista oseća, to treba da znači da to niko ne zna onako kako Džoan to zna.«

U ovom odgovoru isprepleteni su istina i neistina. Nesumnjivo je tačno da se način na koji poznajemo svest i dušu razlikuje od načina na koji poznajemo elektricitet i takve apstrakcije kao što su prosečno dete i štedljiv čovek. Istina je da čak i neko ko je slep za boje može, na neki način, na osnovu onoga što drugi govore i čine, znati da oni nebo vide kao plavo, travu kao zelenu, ali ipak to neće znati na onaj način na koji to znaju oni koji nisu slepi za boje. Neko ko nikada nije osetio bol neće znati kako se osećaju oni koji podnose bol kao neko ko je osećao bol. On zna kako izgledaju, šta govore i šta čine. Ali to je drugačije. Zato je pogrešna

ZASMO
BAS
ŽIVOTINJE

PROCENA

Cemu bavljenje životinjama? Pas visi. Zašto? Neuobičajene fotografije jednog od najmiljenijih simbola današnjice. Prelistaravajući enciklopedije pasa i gledajući fotografije u njima zasigurno nećemo naći na slične primere. Iščitavajući tekstove o psima u tim istim enciklopedijama pronađazimo raznoliku objašnjenja o svakom ponosob: cemu služe, kako se ponašaju, šta vole da jedu, kako ih je potrebno održavati, da li vole da se druže ili ne, i svega u tim enciklopedijama ima. Kako je to u psećem životu, na te podatke nisam nabasao u tim enciklopedijama. Ali sam zato uspeo da snimim ove dve fotografije i da unekoliko predstavim pseći život i čime je ponekad ispunjen, a da se to manje zna. Konkretni pas na fotografijama visi zato što ga mere. Mere ga zato da bi bili sigurni koliko je težak, a težina je bitna zasto? Postoji određena kilaža koja je idealna za psa da stupi u borbu sa drugim psima. Ne bore se oni u dresovima, ne bore se sa kacigama na glavama, bore se na život i smrt. I onaj koji preživi u toj borbi dobija naziv šampiona, a VLASNIK životinje dobija nekoliko hiljada DEM. Možda su ovo i poslednje fotografije ovog psa, možda nisu, ali je svakako izvesno da nakon priče koju mi je VLASNIK ispričao o svom ljubimcu nisam snimio niti jednog drugog psa. I zato, kada na ulici ili u parku, ili bilo gde vide VLASNIKE i njihove ljubimce, podsetite se ovih fotografija i pokušajte da dočarate kakav je zaistinu »pasj« život.

Art Đado

Jovan Čekić

tvrdnja da znati da ljudi podnose bol ne znači ništa više nego znati kako izgledaju, šta govore i šta čine, i šta bi učinili. Znati da neko podnosi bol nije isto što i znati da je akumulator pod naponom. Istina je i to da čovek ni čovek, A, koji je osećao bol i saosećanjem ili telepatski učestvuje u bolu drugog čoveka, B, ne može znati na osnovu svojih osećanja da drugi, B, podnosi bol na onaj način na koji B zna da on, B, podnosi bol.

Ali sasvim je pogrešno tvrditi da ima smisla govoriti da A poznaje osećanja čoveka B na onaj način na koji ih B poznaće. Ako lekar postavi pitanje osobbi A, »Kako se danas osećate?«, A će odgovoriti u skladu sa tim kako se oseća. Ali ako osoba B učini to isto da bi odgovorila na pitanje koje je doktor postavio osobbi A, onda ćemo reći da je osoba B pogrešno razumela pitanje i veruje da se postavljeno pitanje odnosi na nju. Sa druge strane, ako učini nešto različito, reći ćemo da na pitanje ne odgovara onako kako A to čini.

Otuda je sasvim tačno da niko ne zna kako se čovek oseća onako kako on sam to zna, jer to niko i ne može znati, išta više nego što bi mogao imati tude dete.

Ali, jedini dobar razlog za iznošenje tvrdnje da niko ne može znati kako se neko drugi oseća bio bi slučaj ako bismo kada kažemo »A zna da je B zadovoljan« mislili da on zna onako kako B to zna. A to ne mislimo. To misli skeptik, ači činjenice na koje skreće našu pažnju treba da opravdaju ono što govorim. Ali to nije ono što se obično misli.

To ne pokazuje da mi znamo kako se drugi osećaju. Ali pokazuje da oni aspekti nešeg znanja na koje skeptik skreće pažnju, paradoksalno tvrdeći da ne znamo kako se drugi osećaju, ne dozviju ono što on tvrdi, ači reći koje koristi shvatimo onako kako se shvataju u doslovnoj, konvencionalnoj i uobičajenoj upotrebi.

Sta se dogodilo u raspravi? Počeli smo sa smešnom izjavom neznanja koja je onda iznenada postala ozbiljna. Zatim, baš kao što je izgledala krajnje ozbiljno, ponovo je postala smešna. »Niko nikada ne zna osećanja drugog«, u početku je zvučalo jednostavno smešno. Kada je skeptik ustao u odbranu svog parodika, shvatili smo da je počeo da koristi masku koja se obično ne koristi. Jer mi uvek govorimo i mislimo kao da je um drugog nešto stoji iza njegovog lica, i o čemu saznavamo na osnovu indikacija na licu, kao što bismo struje u veoma bistrom potoku mogli otkriti na osnovu onoga što pliva na njegovoj površini, ili kao što bismo mogli pokušati da na osnovu spoljašnjeg izgleda kućne pogodimo ima li nekoga unutra i šta se u njoj desava.

Skeptik je onda objasnio da, za razliku od slučaja sa potokom i slučaja sa navučenim zavesama ili sruštenim kapcima, kod

kojih nas u tumačenju ovih znakova onako kako ih tumačimo opravdava to što smo u drugim prilikama utvrđili da su ovi znaci povezani sa drugim dokazima koji direktno i u potpunosti potvrđuju naše tumačenje, za sve dokaze koje možemo prikupiti o osećanjima drugog nikada nismo imali druge dokaze koji bi bili direktniji i potpuniji.

Pozitivista je onda objasnio da takve druge direktnije dokaze nikada nismo imali jer nikada i ne možemo doći do dokaza koji bi bili direktniji, baš kao što ni za težinu prosečnog deteta ne možemo doći do direktnijih dokaza od onih koje dobijamo mreži decu. Svest je zamjenio sasvim drugaćim modelom. On kaže, »Govorimo o elektricitetu i energiji kao da su oni nešto različito od svojih efekata, a govoreci na ovaj način mogli bismo se zapitati možemo li ikada znati da li su elektricitet ili energija prisutni u određenoj stvari. Takva »sumnja« u pogledu elektriciteta ili energije bila bi uzrokovana pogodnim, ali zavaravajućim načinom govorjenja, koji nas sprečava da shvatimo da znati da je nešto pod naponom ili da poseduje energiju znači znati da se ponaša na određene načine. Na isti način, naša »sumnja« u pogledu svesti kod drugih, uzrokovana je pogodnim, ali zavaravajućim načinom govorjenja, koji nas sprečava da shvatimo da znati da nešto poseduje svest znati da se ponaša na određene načine.«

Usledećoj etapi rasprave videli smo da nas i model svesti koji nudi pozitivista navodi na pogrešan put. Videli smo da i pored toga što je istina da govoriti da svako ima jednako pravo da govoriti o baucima u umu osobe B kao i sama osoba B jeste samo-kontradiktorno, jer bauci onda više ne bi bili bauci već nešto drugo, razlog tome nije to što je logika svesti istovetna logici elektriciteta. Izložili smo, mada prilično sažeto, čime ljudi nisu zadovoljni u odgovoru pozitivistu. Pritom smo opazili onu osobenost znanja o umu koja je skeptike navela da kažu šta čine. To je ona ista osobenost koja je navela ljudi da opisu ono što je u umukao »privatno«, kao različito od fizičkih stvari koje su na isti način otvorene za opservaciju svih ljudi. Ono što navodi ljudi da kažu da je ono što je u umu privatno, upravo je činjenica da ono što je u umu »nije na isti način otvoreno za opservaciju svih ljudi«, činjenica da ako A odgovori na pitanje kako se oseća u skladu sa tim kako se oseća, to je odgovaranje na pitanje kako se A oseća, dok, ako B odgovori na pitanje kako se A oseća u skladu sa tim kako se on, B, oseća, to znači da je pogrešno interpretirano, pitanje kako se A oseća. Tako smo u ovoj raspravi sagledali pitanja o umu kao ono što ona jesu, a ne kao neuspešne ili uspešne replike nečega što ona nisu. ■■■

S engleskog: Đorde Tomić

ZAŠTO
BAŠ
ŽIVOTINJE

IZVEŠTAJ O DIKIJU

U našoj kući boravi ugledni gost, dvomesecna čivava. Ostavio ju je na čuvanje slavni mali violinista, lako je Diki od Karmen nužno snabdeven pedigreom, ujutro je veselo kao seljak, a nije depresivan kao svaki gospodin. Istrajno juri kičanku od zavesa. Mrzi papuče, i bori se s njima, pa svakog gosta izuze.

On je jedna rasna muva, uprkos šućmurastoj boji mešanca. Dlakav je, sa ušima slepog miša, i manje sklon drhtovanju od goluždravih rodaka. Ta vrsta u Meksiku navodno lovi papeče, a izgleda manji od svakog pacova.

»Gde ti je zver?«, interesuju se prijatlji preko telefona.

Priznajem da me Diki voli manje, nego što voli žene u kući. Na sreću, ponekad zaboravi na to, i igra se sa mnom.

»Ne voli te zato što si pričao da ćeš da ga staviš u sedvič«, ukorili su me.

»Samo sam zamislio kako bi mu između dva parčeta hleba virile šapice i crna njuška«, branim se. »To je moj način izražavanja nežnosti!«

»Mišu! Dugmetu!«, zovem ga zatim, da mu se dodvorim.

Ovo većito stene moglo bi da spava u šeširu. Medutim ne spava ni u šeširu ni u papući. Eno ga, izvalio se na prugastom čebetu u korpi od pruca sa okruglim ulazom. Pred korpom leži moj časopis sa temom o postmodernizmu, izgriven onim iglastim zubićima, kojima bi mogao poništavati autobuske karte.

Kada nestane, svi idemo na prstima po stanu:

»Mnogo malo ovo. Mora čovek da pazi da ga ne zgazi.«

»Muvo! Pigmeju!«, zazivamo pod krevete.

On, lajući, podvrirsne kao gumena igracka. Istrči i munjevitno oprči celu kuću, pa od veselega skoci u vazduh dve svoje visine. Onda se bací na led, i pokaže da je medu nogama beo kao prase. Zmiri dok ga češkam po stomaku.

Majčina prijateljica nas je zatekla kako režimo jedan na drugog i zgrozila se: tako joj je mali i grozan!

Jeste li zapamtili, deco, kakav se Diki učinio maminoj prijateljici?

Gadan.

Bravo. A nama je lep. Je li tako?

Tako je.

Svakodnevno nam je, sa velikim poverenjem, spavao u krilu.

Kada se čuveni mali violinista vratio i odneo ga, okretali smo brojčanik, da ga bar čuje mo preko telefona.

Diki ponekad zakevce na nas u slušalicu.

A nekad se stidi. ○○○

Milovan Danojlić

Dangubić Dragan